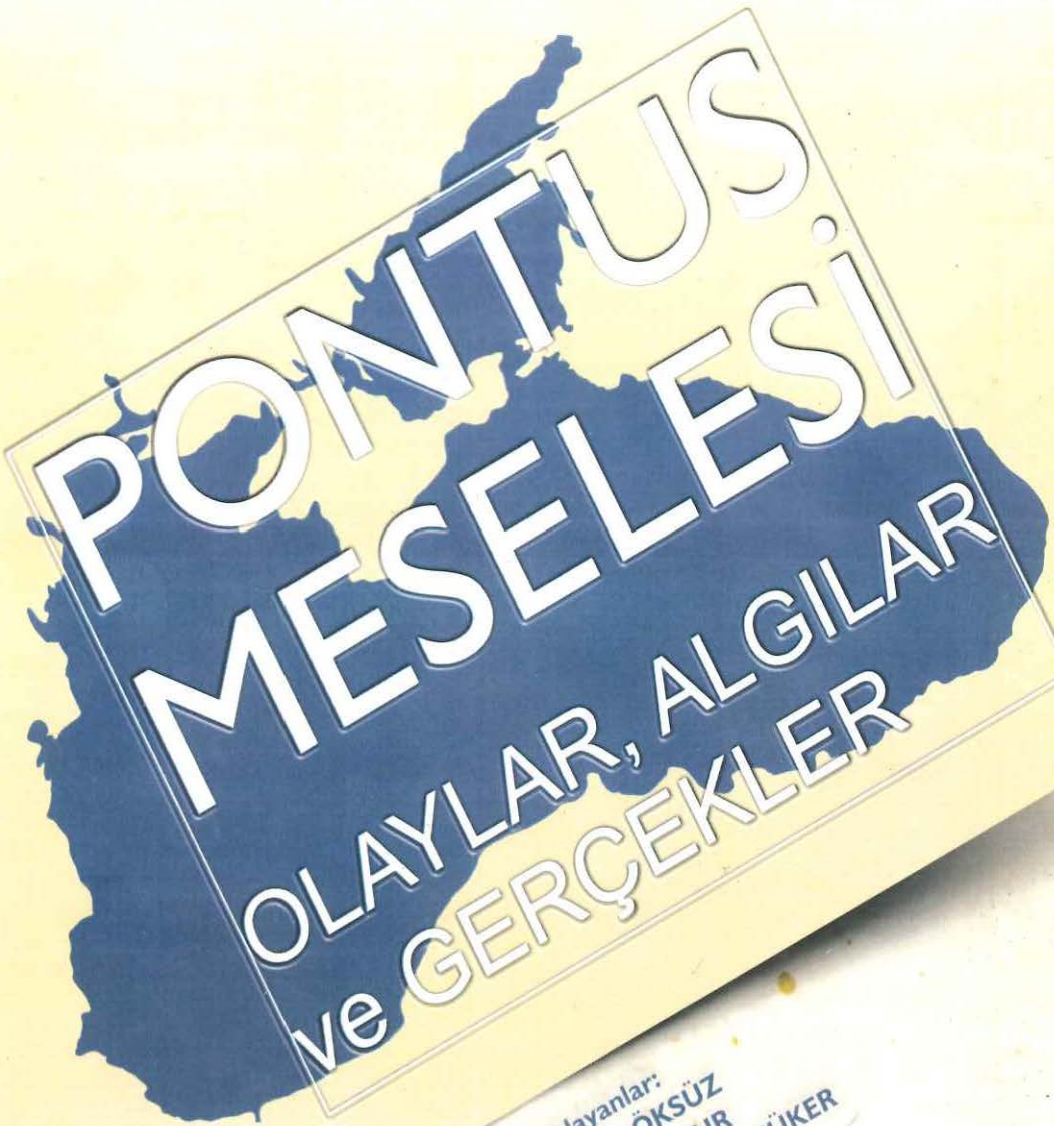

PONTUS MESELESİ

OLAYLAR, ALGILAR ve GERÇEKLER

Yayına Hazırlayanlar:
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ
Prof. Dr. Mehmet OKUR
Dr. Öğr. Üyesi Yüksel KÜÇÜKER

PONTUS MESELESİ

Olaylar, Algılar ve Gerçekler

Editörler

Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ
Prof. Dr. Mehmet OKUR
Dr. Öğr. Üyesi Yüksel KÜÇÜKER

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

PONTUS MESELESİ
Olaylar, Algılar ve Gerçekler

Editörler
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ
Prof. Dr. Mehmet OKUR
Dr. Öğr. Üyesi Yüksel KÜÇÜKER

Yayın Kurulu
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ
Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Ülkü KÖKSAL

Danışma Kurulu
Prof. Dr. Salim CÖHCE
Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU
Prof. Dr. Enis ŞAHİN

Kapak Tasarımı / Dizgi
Dr. Öğr. Üyesi Yüksel KÜÇÜKER

Baskı: KTÜ Matbaası, TRABZON
Tel: 0462 377 21 43

1. Baskı: Temmuz 2019
Baskı Adedi: 200

ISBN: 978-605-2271-14-8

Adres: KTÜ Yayınları Satış Bürosu
Tel: 0462 377 22 32

Üniversiteler yayın yönetmeliğinin 6. maddesine göre bu eserin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir.

© *Bu eserin herhangi bir kısmının izinsiz ve kaynak gösterilmeden alıntılanması, internet sitelerinde yayınlanması, PDF ya da kitap şeklinde parayla satılması yasaktır. Aksi eylemde bulunanlar telif hakları yasasından doğan tüm yükümlülükleri peşinen kabullenmiş sayılırlar.*

İÇİNDEKİLER

Sunuş V

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE PONTUS ÖRGÜTÜ VE FAALİYETLERİ
Salim GÖKÇEN 1

DOĞU KARADENİZ'DE PONTUS İDDİALARINA YÖNELİK AMERİKAN ERMENİ KOMİTESİ'NİN BİR BİLDİRİSİ VE İLMİ TENKİDİ
Mehmet OKUR – Osman EMİR 15

AMERİKAN BOARD MİSYONERLERİ, ANADOLU'DAKİ RUMLAR VE PONTUS MESELESİ
Gülbadi ALAN 37

YUNANİSTAN'IN LOZAN'DAN SONRA YÜRÜTTÜĞÜ PONTUSÇU FAALİYETLER VE AMAÇLARI
Yusuf SARINAY 67

KARADENİZ BÖLGESİNDE DIŞ DESTEKLİ PONTUS FAALİYETLERİNİN AMAÇ VE HEDEFLERİ
Ömer KUL 77

PONTUS TEŞKİLATLARI VE PONTUSÇULUK PROPAGANDASI
Yüksel KÜÇÜKER 95

KAMUOYU OLUŞTURMADA PROPOGANDA ARACI: PONTUS ANITLARI
Neval KONUK HALAÇOĞLU 111

PONTUS MESELESİYLE İLGİLİ YAPILAN YAYINLAR ÜZERİNE BAZI TESPİTLER VE ÖNERİLER
Mesut ÇAPA 151

YORGO ADREADİS'İN ESERLERİNDE PONTUS SORUNU
Rahmi ÇİÇEK 169

ALİ ŞÜKRÜ BEY'İN PONTUS MESELESİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ
Uğur ÜÇÜNCÜ 179

MERKEZİ/ÜNİTER - MİLLİ/ULUS DEVLET BAKIMINDAN PONTUS MESELESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Ali GÜLER 191

Sunuş

1789'da gerçekleşen Fransız Devrimi sonrası gelişen milliyetçilik akımı ve milli devlet kurma fikri doğal olarak çok uluslu bir yapı olan Osmanlı İmparatorluğu'nu temellerinden sarstı. 1814'te Odesa'da kurulan Filiki Eterya Cemiyeti, oluşturmuş olduğu faaliyet programıyla Osmanlı coğrafyası üzerinde 1820'den itibaren önce Eflak ve Buğdan'da ardından Mora Yarımadası üzerinde isyan çıkartarak almış olduğu dış destekle bağımsız bir Yunan devleti ortaya çıkartmaya çalıştı. Yunanistan, Avrupalı büyük devletlerinin vermiş oldukları destekle 1830'da bağımsız devlet durumuna getirildi. Bu hadise Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da oluşturmuş olduğu düzeni derinden etkiledi ve bu etki diğer Hıristiyan Balkan toplulukları üzerinde de kendini gösterdi. 19. Yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen askerî ve siyasî olayların neticesinde Balkanlar'da yeni siyasî haritalar şekillendi. 1878 Berlin Antlaşması ile Sırbistan, Karadağ ve Romanya devletleri tarih sahnesine çıkartıldı. Bunu, 1908'de Bulgaristan'ın bağımsızlığı izledi. Son olarak halkının %70'i Müslüman olan Arnavutluk da 1912'den 1920'ye kadar uzanan belirsizlik sonucunda bu halkada yerini aldı.

Balkanlar'da oluşan bu atmosfer 19. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren Anadolu'da yaşayan Ermeni ve Rum unsurlar üzerinde de etkisini gösterdi. 1890'dan itibaren örgütlü bir şekilde Anadolu'nun muhtelif yerlerinde ve başkent İstanbul'da kendini gösteren Emeni kalkışmaları, 1914'te başlayan "Büyük Savaş" sırasında büyük bir isyana dönüşmekle kalmadı; Doğu Anadolu'da yaşayan Ermeniler milis kuvvetleri oluşturarak Rusya'nın safına geçti. Osmanlı Devleti, bu sürece hukukun içinde kalarak ve Meclis kararıyla müdahale etti. 27 Mayıs 1915'te çıkartılan "Sevk ve İskân Kanunu" ile isyan mıntıkalarında bulunan Ermeniler, hukukları gözetilerek, o tarihlerde savaşın sıcaklığını yaşamayan imparatorluğun güney bölgelerine, Suriye ve Irak hattına yerleştirildi. Kamu düzenini ve devlet otoritesini tesis etmeye dair alınan bu tedbir, aslında Ermenilerin can güvenliğini de sağlamaya yönelikti. Ancak bu hadise o tarihten itibaren 20. Yüzyılın en etkili silahı olan propagandanın temel malzemesi olmaya başladı. 1916'da yayınlanan "Mavi Kitap" ve bunu takip eden yazılı ve görsel materyaller hep aynı amaca hizmet etmektedir.

Anadolu'da 20. yüzyılın başlarında başlayan büyük kargaşa bir diğer Hıristiyan unsur olan Rumları da etkisi altına almıştı. Yunan Megali İdeası'nın yaratmış olduğu etki, Anadolu coğrafyası

üzerinde yaşamakta olan Rum-Ortodokslar üzerinde Helen kimliğini de inşa etmeye başladı. Böylesi bir kimliğin oluşumunda Sanayi Devrimi sonrası hızla yayılan kapitalist düzenin büyük etkisi vardır. Üretilen malların çeşitlenmesi ve çoğalması pazar ekonomisini doğurmakta ve kurulan istasyonlar vasıtasıyla sanayileşememiş toplumlar açık pazar durumuna getirilmekteydi. Feodal toplumdan kapitalist topluma geçiş yapan Batı Avrupa, hemen yanı başında bulunan ve çok geniş bir coğrafyaya sahip olan Osmanlı Devleti'ni şimdi ekonomik kıskaç içerisine almaya başladı. Tarım toplumu özelliği gösteren Osmanlı Devleti kendini kısa süre içerisinde bu sarmalın içerisinde buldu. 1838'de İngilizlerle imzalanan Balta Limanı Sözleşmesi bu sürecin zirve noktalarından birini teşkil etmektedir.

Bunu takip eden benzer ekonomik süreçler bir yandan Osmanlı Devleti'nin iktisadi bağımsızlığını tehdit ederken diğer yandan toplumsal dokusunu da gevşetmekteydi. Bu ticaret sözleşmesinin imzalanmasından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik değer ifade eden mıntıkalarında özellikle İzmir, İstanbul, Trabzon, Samsun, Mersin ve Beyrut gibi liman kentlerinde batılı devletlerin hızlı bir şekilde ticari şirketleri ve diplomatik misyonları kurulmaya başlanmıştır. Bu kuruluşların, malların sevkiyat ve dağıtımında tercih etmiş oldukları kişiler genelde Gayr-i Müslim Osmanlı tebaası olmaktaydı. Bu tercih doğal olarak Ermeni, Rum ve Yahudi kökenli Osmanlı vatandaşlarını hızlı bir zenginleşme sürecine soktu. Zenginleşme sürecini yaşayan bu insanlar çocuklarını Avrupa'ya tahsile göndererek bir aydınlanma projesini de başlatmışlardı. Bunun yanında 1860'lardan itibaren Osmanlı coğrafyasında hızla ortaya çıkartılan misyoner okulları da ağırlıklı olarak Gayr-i Müslim Osmanlı uyruklarını hedef kitle olarak belirlemişti. Zenginleşen bu sınıflar kendi okullarını kurarak yatay bir aydınlanma projesine de ağırlık vermeye başladı. Zenginleşmeyle birlikte yükselen eğitim seviyesi beraberinde milliyetçi duyguları da harekete ve yükselişe geçirdi. Bu durum 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde ayrılıkçı hareketlere evirildi. Osmanlı Devleti'nin askerî, iktisadî ve sosyal pek çok sorunla uğraştığı bu dönemde Büyük Güçler arasındaki düello da başlamak üzereydi. Doğu Karadeniz Bölgesi'ni 100 yıldır meşgul eden "Pontus Sorunu" tam da bu zaman diliminde neşet etti.

1904'te Merzifon Amerikan Koleji'nde kurulan "Pontus Cemiyeti" bu sorunun temelini teşkil eden ilk örgütlü yapılardan biridir.

Gelişen şartlar Yunan Megali İdeası'nın bir uzantısı olarak İnebolu'dan Batum'a kadar muhayyel bir Pontus Devleti kurma noktasında yeni örgütlenmeleri meydana getirdi ve daha büyük heyecanlar oluşturdu. Bunlardan en önemlisi Birinci Dünya Savaşı sırasında şekillendi. Kafkas Cephesi'nin çökmesinden sonra başlayan Rus ilerleyişi 18 Nisan 1916'da Trabzon'un düşüşüyle yeni bir noktaya taşındı. Trabzon Vilayeti'nin Müslüman halkının büyük bölümünün muhacirliğe çıkması ve Rus hâkimiyetinin başlaması, bölgede yaşamakta olan Rum unsurlara heyecan kattı ve Metropolit Hrisantos liderliğinde büyük rüyalarını gerçekleştirmeye kalktılar.

Ülke içerisinde bunlar yaşanırken yurtdışında yaşayan Pontusçu Rumlar da boş durmuyordu. 1882-1906 yılları arasında Giresun Belediye Başkanlığı yapan Kaptan Yorgi Paşa'nın oğlu Konstantin Konstantinidis önderliğinde 4 Şubat 1918 tarihinde Marsilya'da "Dünya Pontoslular Kongresi" toplandı. Bu kongrenin toplanma amacı yürütülecek mücadelede iş ve fikir birliği oluşturularak örgütlü bir yapı meydana getirmekti. Ayrıca propagandaya ağırlık verilerek dünya kamuoyunu etkilemek stratejik bir hedef olarak belirlenmiştir. Dünyanın değişik yerlerine dağılmış durumda olan insanların aynı ideal etrafında buluşmalarını sağlayarak kimliklerini canlı tutmak ise en temel amaç idi.

İki yıla yakın devam eden Rus işgali Sovyet Rusya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan 18 Aralık 1917 tarihli Erzincan Mütarekesi'yle sona erdi ve Doğu Karadeniz Bölgesi yeniden Türk hâkimiyetine girdi. Ancak çok geçmeden ortaya çıkan yeni askerî ve siyasî şartlar Osmanlı Devleti'ni bu sefer yeni bir Mütareke imzalamaya mecbur etti. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan çıkışını çok daha ağır bir tabloya hazırlayan Mondros Mütarekesi 30 Ekim 1918'de imzalandı. Böylesi bir mütarekenin imzalanması ve ardından Müttefik Devletlerin Anadolu coğrafyasının muhtelif yerlerini işgal etmeleri ve liman kentlerinde kontrol merkezlerini kurmaları, Ermeni ve Rum unsurları yeniden cesaretlendirerek harekete geçirdi.

Bu süreçte Doğu Karadeniz Bölgesi'nde iki isim ön plana çıkmıştır. Ortodoks inancındaki kilise-devlet eklemlenmesinin doğal bir sonucu olarak Doğu Karadeniz'de bir Pontus Rum Devleti kurabilmek için Trabzon Metropoliti Hrisantos ve Amasya Metropoliti Germanoş yoğun bir gayretin içerisine girdiler. Bir yandan Wilson Prensiplerinden ilham alarak uluslararası camiayı sahte ve yanıltıcı istatistiklerle kendi yanlarına çekip dış destekle hedeflerine ko-

şarlarken, diğer taraftan kurdurdukları paramiliter örgütlerle bölgeyi terörize etmeye başladılar. Bu eksende 25.000'in üzerinde silahlı elemanı bulunan 40 kadar çete oluşturulmuştur. Bunların temel amacı Türk-Müslüman ahaliyi korkutarak bölgeyi boşaltmalarını sağlamak ve Rusya'dan getirmekte oldukları Rumlarla nüfus çoğunluğunu elde ederek siyasî hedeflerine bir adım daha yaklaşmaktı.

Buna dur denildi. Giresun ve çevresinden oluşturmuş olduğu milis kuvvetleriyle Topal Osman Ağa Pontus çeteleriyle amansız bir mücadeleye girişti. Bir yandan bu tür mücadele verilirken diğer yandan da Osmanlı Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa'yı bölgeye göndererek bozulan asayişi düzeltmek ve devlet otoritesini yeniden tesis etmek istedi. Bu ortam içerisinde Mustafa Kemal Paşa 9. Ordu Müfettişi sıfatıyla 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı. Bu tarih aslında yeni bir devrin de başlangıcıydı. Bu da sadece Doğu Karadeniz'de asayişi temin etmeyi değil, tam bağımsızlık idealiyle millet iradesine dayalı yeni bir sistemi hayta geçirmeyi ifade etmekteydi.

19 Mayıs 1919'dan itibaren "Kuva-yı Milliye'yi amil ve İradei Milliye'yi hâkim kılmak" için büyük bir strateji izlendi. Mücadele ruhu kongreler süreciyle birlikte tabana yayıldı. Kurtuluş fikri bölgesel olmaktan çıkıp ulusal bir nitelik kazandı. Bu anlayıştan süzülerek gelen Misak-ı Milli fikri yeni ve milli bir devletin doğuşunu hazırladı.

İstiklâl Harbi'nin askeri aşamasına geçilince bir yandan isyanları bastırmak için askerî ve hukuki tedbirler alınırken öte yanda kurulan düzenli ordu ile cephe hattında Ermeni ve Yunan işgalleri sonlandırıldı.

1921-1922 yıllarında Batı Cephesi'nde işgalci Yunan ordusuna karşı büyük bir mücadele verilirken cephe gerisini emniyette tutmak için askerî ve hukukî tedbirler de alınmaktaydı. Bu çerçevede Ankara Hükümeti, Sakallı Nurettin Paşa komutasında Merkez Ordusunu kurarak Pontus ve diğer isyanları bastırırken isyanın içerisinde yer alanlar Amasya'da kurulan İstiklâl Mahkemesi'nde gerekli cezalara çarptırılmıştır. Gerek bu tedbirler gerekse bunun bir parçası olarak Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bulunan Rumların bir bölümünün Anadolu'nun iç bölgelerine sevk edilmesi Fener Patrikhanesi ve Yunan diasporası tarafından hazırlanan "kara kitaplar" vasıtasıyla propaganda malzemesine dönüştürülmüştür.

TBMM 1922 yılında "Pontus Meselesi" isimli bir kitap yayınlayarak iç ve dış kamuoyunu bilgilendirmek istemiştir. Matbuat ve

İstihbarat Umum Müdürlüğü tarafından hazırlanan bu kitap belge, resim, mektup ve harita olmak üzere 280 belgeyi içermektedir. Pontus Meselesi hakkında Türkçe yazılmış en eski ve temel kaynaktır. Eser meselenin ne olduğunu, isyana kalkışanların kimler olduğunu ve hangi maksada yöneldiklerini aydınlatması bakımından dikkat çekici bir özellik taşımaktadır. TBMM bu çalışmayla dünya kamuoyunu yanıltan Rum/Yunan diasporasının ve Fener Patrikhanesinin hazırlatmış olduğu propaganda kitaplarının önünü kesmeye çalışmıştır.

Türk İstiklâl Harbi'nin askerî safhası bittikten sonra diplomatik müzakereler başlamış ve bunun sonucu olarak 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Lozan Barış Müzakereleri sürecinde 30 Ocak 1923'te imzalanan Mübadele Sözleşmesi ile İstanbul'daki Rumlar ile Batı Trakya'daki Müslümanlar hariç Yunanistan'daki Türkler Türkiye'ye, Türkiye'deki Rum- Ortodokslar da Yunanistan'a gidecekti.

Uluslararası bir antlaşma olan Lozan ile birlikte yapılan, bir manada kaybolan bir arada yaşama kültürünü hukukî bir çerçeveye oturtarak Rum ve Türk unsurların karşılıklı olarak yer değiştirmesiydi. Bu gelişme aynı zamanda Yunan Megali İdeası'nın Anadolu'daki insan kaynağından mahrum kalmasını da ifade etmekteydi.

Yunanistan'a göçmüş Rumlar, ağırlıklı olarak Kuzey Yunanistan'a, Selanik ve çevresine iskân edildi. Doğu Karadeniz'den göçmüş Pontusçu Rumların bir kısmı ise Mübadele Sözleşmesi'ne aykırı olarak Batı Trakya bölgesine yerleştirildi. Oradaki Müslüman Türkler yeni gelen bu insanlarla aynı evde kalmaya zorlandı. Özellikle Pontus İsyanı sırasında Doğu Karadeniz Bölgesi'ni kana bulayan Andon Çavuş çetesi buraya yönlendirilerek Müslüman unsurların tedirgin olmasına ve göç etmelerine zemin hazırlandı.

İki Savaş Arası dönemde mübadeleden kalan problemler bir şekilde hal yoluna konulduktan sonra Türk-Yunan ilişkileri olumlu bir seyir yakaladı. Soğuk Savaş Dönemi'nde ise iki ülke NATO ittifakında yer almalarına rağmen Kıbrıs ve Ege Meselelerine bağlı olarak sık sık karşı karşıya geldiler.

Soğuk Savaş Dönemi'nin kapanmasından sonra başlayan küreselleşme süreci ve onunla paralel yürüyen ulus devletleri aşındırma projesi Ermeni ve Pontus Meselelerini yeni bir senaryoyla yeniden dünyanın gündemine oturtmaya başladı. Burada kullanılan propaganda teknikleri sadece kamuoyu oluşturmaya dönük değil,

aynı zamanda tarihsel hafızanın unutkanlık arızası üzerinden parlamentolar vasıtasıyla yeni bir tarih yazma versiyonunu da ifade etmektedir.

Rum-Yunan diasporası tıpkı Ermenilerin yaptığı gibi dünyanın çeşitli ülkelerinde kurmuş oldukları sayıları 200'ü geçen dernekler üzerinden yoğun bir propaganda faaliyetini sürdürmektedir. Bu propagandanın merkezine oturtulan tarih ise çok manidardır: 19 Mayıs 1919.

Yunan Parlamentosu, Türk İstiklâl Harbi'nin başlangıç tarihini, 24 Şubat 1994'te asılsız "Pontus Soykırımı Günü" olarak kabul etmiştir. Çarpıtılmış rakamlarla ilgili olarak 1923 Mübadelesi öncesi ve sonrasında Doğu Karadeniz'den gidip Yunanistan'a yerleşenlerin 1928'deki Yunanistan nüfus sayımındaki miktarı (182.000) ve diasporadaki Rumların mevcudiyeti bu iddiaları temelsiz kılmaktadır. Yunanistan ordusunun 1919-1922 sürecinde Batı Anadolu ve Marmara havzasında yapmış olduğu mezalimi perdeleme amacını güden bu söylem objektif tarih anlayışı önünde hiçliği ifade etmektedir.

Yunanistan'ın muhtelif yerlerinde dikilen "Pontus Anıtları", yazılan/yazdırılan propaganda kitapları ve her yıl üst düzey Yunanlı yetkililerin katılımıyla Selanik'te düzenlenen anma toplantıları küresel emperyalist odakların Türkiye'yi kuşatma projelerinden pay alma amacından öteye geçememektedir.

Yunanistan milli bir strateji olarak Batı Trakya Türklerinin kimliğini inkâr politikasını izlerken bu argümanla Türkiye'yi uluslararası camia önünde sıkıştırmaya çalışmaktadır. Bunu yaparken uluslararası antlaşmaları ve Helsinki Sürecini sürekli ihlâl etmektedir. Bunun son örneklerinden biri Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Yunanistan'a göç eden Rumların yine Batı Trakya Bölgesine yerleştirilmesidir. Avrupa Birliği fonlarından alınan paralarla özellikle yoğun bir Türk nüfusun yaşadığı Gümülcine ve çevresinde hızlı bir konut inşaatı başlamıştır. Bu gayret, buranın demografik yapısını değiştirme amacına yöneliktir. Tıpkı Mübadele döneminde olduğu gibi.

1994'ten beri özellikle Yunan/Rum çevreleri tarafından hız kesmeden sürdürülen propaganda faaliyetlerinin ne kadar temelsiz olduğu alan uzmanlarıyla yapmış olduğumuz toplantı ve hazırlamış olduğumuz bu çalışma ile birlikte bir kez daha gözler önüne serilmiştir.

Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ

KARADENİZ BÖLGESİNDE DIŞ DESTEKLİ PONTUS FAALİYETLERİNİN AMAÇ VE HEDEFLERİ

Ömer KUL*

Giriş

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin gerek siyasi tarih gerekse sosyal yapısı bakımından Yunanlılarla hiçbir ilgisi bulunmadığı bilinen bir gerçektir. Ancak Yunanlılar, bu bölgede kurulan Pontus krallığı ile Trabzon devletini birbirine karıştırmışlar ve olmayan Rum-Pontus devletini XX. yüzyıl başında diriltmeye çalışmışlardır[1]. İngiliz yazar Nil Asserson, "*Black Sea/Karadeniz*"[2] adlı kitabında "*Bu topraklarda, 4.000 yıldan beri Tatar, Kırım Türkü, Çerkez, Bizanslı Rum, Laz, Abaza gibi çeşitli soylardan ve dinden insanların problemsiz olarak bir arada yaşadıklarını*" belirtmektedir. Asserson, kitabının bir bölümünde "*Yunan Megalo İdea'sı ile Elenizm Milliyetçiliği bu topraklara ayak bastığı an vahşeti de beraberinde getirdi*" diyerek aslında yaşananlardaki faturanın kime kesilmesi gerektiğini de belirtmektedir.

Pontus meselesi, Yunanistan'ın kurulmasını müteakip Yunan Megalo İdeası[3]'nın bir gereği olarak ortaya çıkmıştı. Etnik-i Eterya Cemiyeti[4]'nin çalışmaları neticesinde Tanzimat'tan sonra Karadeniz kıyılarında bir Rum Pontus devleti kurma düşüncesi kendisini göstermiş, ilk olarak da 1870 yılında İstanbul'da yayın-

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi, E-Posta: omer.kul@istanbul.edu.tr.

1 Mesut Çapa, *Milli Mücadele Döneminde Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, Trabzon, 1998, s 3-4.

2 http://www.turkishtalk.info/BIR_PONTUS_MASALI_DU2Y.html/14.07.2017.

3 Geniş bilgi için bkz., *Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara, 1985

4 C. Kerim İncedayı, *Türk İstiklal Mücadelesi Konferansları*, İstanbul, 1927, s.161. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Cemal Kutay, *Mütareke'de Pontus Suikastı*, İstanbul, 1956; Selahattin Salışık, *Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri ve Etnik-i Eterya*, Kitapçılık Ticaret Yay., İstanbul, 1968.

lanan bir kitaba konu edilmişti. Bir ara kendi hâline bırakılan konu, Osmanlı Devleti'nin Balkan harplerinde mağlup olması üzerine daha etkili bir biçimde gündeme getirilmiştir. Konu, Mütareke döneminden itibaren ise Paris Sulh Konferansı'nda diplomatik görüşme mevzuları arasına dâhil edilmiştir[5].

Tarihî kayıtlar ve bu konuda yapılan çalışmalar; Pontus meselesinin terakkisinde Yunan devlet adamlarından ziyade din adamları ve Rum eşrafının büyük etkisinin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bilindiği üzere ilk Pontus teşkilatını İnebolu'da, Amerikalı Rum göçmenlerinden Rahip Klematios[6] kurmuştur. Patrikhane'nin emirleri doğrultusunda hareket eden Samsun Metropoliti Germanos[7], Trabzon Metropoliti Hrisantos[8] ve Giresun Met-

---

5 Yuluğ Tekin Kurat, *Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması*, Ankara, 1976, s.33; Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, (Trc. Hakkı Devrim), Kaynak Kitaplar Yay., İstanbul 1974, s.336-337; Celal Bayar, *Ben de Yazdım: Milli Mücadele'ye Giriş*, V, Baha Mat., İstanbul, 1967, s.1464; Ahmet Tetik, "Çeteler, Venizelos ve Patrikhane", *Başlngıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.211-224, 231-232; Bülent Atalay, *Fener Rum Patrihanesi'nin Siyasal Faaliyetleri (1908-1923)*, İstanbul, 2001, s.151; Yuluğ Tekin Kurat, *age*, s.26 vd.; Mehmet Tezcan, "Pontos Krallığı (M.Ö.II-M.S.IV.Yüzyıl)", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.77-108; *Pontus Meselesi*, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara, 1338, s.5 vd.; Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, Ankara, 1988, s.108 vd.; Sabahattin Özel, *Milli Mücadelede Trabzon*, Ankara, 1991, s.47; M. Hanefi Bostan, "Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Yaşayanların Türk Olduğuna Dair Bir Muhtırası", *Milli Mücadelde Giresun Sempozyumu (6-7 Mart 1999), Bildiriler*, Giresun Bldiyesi Yay., İstanbu,l 1999, s.35-55, 37-38; Ayrıca bkz. *Pontus Meselesi*, (Yay. Haz. Yılmaz Kurt), TBMM Yay., Ankara, 1995, s.114-115; Cevad Dursunoğlu, *Milli Mücadelede Erzurum*, Ankara, 1946, s.23-24; Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.51 vd. Geniş bilgi için ayrıca bkz. Ömer Kul, *Şu Pontus Dedikleri*, Togan Yay., İstanbul, Eylül 2008.

6 İncedayı, *age*, s.161. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Kutay, *age*; Salışık, *age*.

7 Germanos'un faaliyetleri hakkında bkz. Mehmet Okur, "Fener Patrikhanesi ve Metropoliterin Pontusçuluk Faaliyetleri", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.249-274, 267 vd. Ayrıca bkz. Bülent Atalay, *Fener Rum Patrihanesi'nin Siyasal Faaliyetleri (1908-1923)*, İstanbul, 2001, s.151.

8 Akyüz, *age*, s.108 vd.; ATASE Arşivi, Kls. 2474, Ds.1-B/54, Fh. 27-2'den naklen Mesut Çapa, *Pontus Meselesi*, Serander Yay., Trabzon 2001, s.46-47; Gümülcine'de doğan Hrisantos Flippidis, 32 yaşında iken Trabzon Kilisesi'nin başına getirilmiştir. Bkz. Çapa, *Pontus Meselesi*, s.57; İstiklal Mahkemesi tarafından gıyabında idama mahkûm edilen Hrisantos Yunanistan'a sığınmıştır. Daha sonra Atina Başpiskoposu ve Yunan kilisesi şefi olan Hrisantos'un "Trabzon Kilisesi Tarihi" isimli bir de eseri vardır. Bkz. Kitsikis, *age*, s.60. Daha sonra Yunanistan Başbakan'ı olan Hrisantos'un bu görevde iken İsmet İnönü ile görü-

ropoliti Lavrentis[9] aynı zamanda Pontusçuların liderleri durumunda olmuşlardır.

İtilaf Devletlerinin, Pontusçu Rumların isteklerini çok da ciddiye alıp üzerinde kafa yordukları söylenemez. Buna karşılık onları eski Yunan medeniyetinin bakiyeleri olarak gördükleri ve aralarındaki din bağı dolayısıyla kendilerine yakın hissettikleri aşikârdır. Bu yakınlık İtilaf Devletlerinin, Rum çetelerine sempati duymasına sebep olmuştur. Bu sempatiye Avrupa ve Amerika'ya göç eden Rumların da katkısı gözle görülür derecede olmuştur. Denilebilir ki, zikrettiğimiz bu ve benzeri sebeplerden dolayı Karadeniz Bölgesi'ndeki Pontusçu Rumlar çoğu defa masum olarak kabul edilmişlerdir. Amerikan yardım heyetleri ve Yunan Kızılhaç'ı bunları Türklere tercih etmişlerdir. Millî Mücadele yıllarında Samsun'daki İngiliz temsilcisi Salter[10] gibi Trabzon'daki İngiliz kontrol subayı Crawford[11] ve Fransız temsilcisi Lepissier[12], bölgedeki Rumların bir nevi hamisi durumundaydılar.

Karadeniz'de yerli Rumlar arasında Helenleştirme siyasetini tatbik sahasına koyan Yunan din adamları, bölgede öncelikle Rumcanın ve Hıristiyanlığın hâkim olmasına çalışmışlar ve onlara ayrı bir millet olduklarını telkin etmişlerdir. Yapılan propagandalarda yerli Rumların, İslamiyet'i zorla kabul ettikleri ve Türkler tarafından zulüm ve işkenceye tâbi tutuldukları iddia edilmişti. Bu çabalar bir süre sonra etkisini göstermiş; adları Ahmet, Ali, Veli vb. olan kişiler, çocuklarına Kosti, Petro veya Nikola gibi isimler

---

şüp Meryemana Mansatırı'ndaki Kutsal eşyaların kendilerine verilmesini temin ettiği bilinmektedir. Bkz. Mehmet Bilgin, "Pontus Meselesine Tarihsel Bakış", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s. 56; Okur, agm, s.256-57; Pontus meselesinin uluslararası platforma çıkartılması hususunda Hrisantos ve Venizelos'un faaliyetleri için bkz. Hikmet Öksüz - Hayati Aktaş, "Pontus Meselesi'nin Tarihsel Arka Planı ve İngiliz-Amerikan Belgelerine Yansıması", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon 2007, s. 307-334, 315 vd.

9 ATASE Arşivi, Kls. 389, Ds. 3, Fh. 65-4; kls 368, Ds. 17, Fh. 21'den naklen Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 32; Lavrentios'un faaliyetleri hakkında bkz. Okur, agm, s.267.

10 Kul, *age*, s.190.

11 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara, 1986, s.16 vd.; M. Tayyip Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, II, Ankara, 1965, s. 311-312 vd.

12 Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yay., İstanbul, 1960, s.17 vd.; ATASE Arşivi, Kls. 365, Ds. 8, Fh. 88'den naklen Çapa, *Pontus Meselesi*, s.59-60.

vermeye başlamışlardı. Bunun yanında şunu da belirtebiliriz ki; Hıristiyan din adamlarının yaptığı bu propagandalar daha ziyade sahilde yaşayan ve İstanbul ile irtibat hâlinde bulunan Rumlar üzerinde etkili olmuştur. Buna, iç bölgelerde yaşamını idame ettirenlerin Yunanlılıkla alakası olmadığını, onları Türklerden ayıran tek unsurun din olduğunu da ilave etmek mümkündür. Ayrıca bu insanların birçoğu Rumca konuşamayan ve gelenek ve görenekleri ile Türklerle aynıydı. Bundan dolayıdır ki yerli Rumların bir kısmı Pontusçuluk hareketlerine karşı çıkmış ve Patrikhane'den ayrılmak istemişlerdir. Nitekim Trabzon'da Rumların çoğunlukta olduğu 13 Rum köyü, Kasım 1919'da Osmanlı Hükümeti ve İtilaf Devletleri temsilciliklerine gönderdikleri bir telgrafta, Yunan iddialarının aksine millî varlıklarını Osmanlı Devleti'nin büyüklüğü ve himayesine borçlu olduklarını belirterek *"Biz Osmanlı doğduk Osmanlı kalmak istiyoruz"* demişlerdi. Fener Patrikhanesi'nden ayrılmak isteyen Maçka Rumları ise 1921 yılı sonunda TBMM'ye müracaat ederek ayrı bir Türk-Ortodoks kilisesi kurulmasını istemişlerdi. Bu bağlamda Yunan propagandasının etkili olduğu o yıllarda Türkler arasında var olan yaygın bir görüşe göre, Rum adı altında Anadolu sahillerinde yaşayanların çoğunluğunun Selçuklulardan önce bölgeye gelerek Hıristiyanlığı kabul etmiş olan Türkler olduğuna dair tarihi kayıtlar da bulunmaktadır[13]. Bu Hıristiyan Türkler; dil, âdet, gelenek, görenek ve kültürlerini devam ettirmişlerdir.

Karadeniz Bölgesi'nde, bildirinin muhtelif yerlerinde de belirttiğimiz üzere Rum nüfusunun genel nüfusa oranı %10 idi. Rumların en yoğun olarak bulunduğu Trabzon merkezinde bile bu oran, dışarıdan getirilen göçmen Rumlarla birlikte %30'u aşamamıştır. Giresun'da ise 1921 yılında bu oran %5 civarında idi. Trabzon'da Rum nüfusunun azınlıkta bulunduğu ve kurulması düşünülen hayali Pontus devletini ihya etmek için yeterli sayıya ulaşamadıkları anlaşılınca Patrikhane, Rusya'da ikamet eden Rumlar arasında propaganda yapmaya ağırlık vermiştir. Bu propagandalar kısa sürede etkisini göstermiş ve maddi olarak desteklenerek ikna edilen Rumların, Trabzon'a gelmesi temin edilmişti. Bu olay Batum'un âdeta bir dağıtım merkezi hâline gelmesine sebep olmuştur. Mondros Mütarekesi'ni takip eden ilk altı ayda

---

[13] Kul, *age*, s.286-287.

Trabzon'a 8.000, Giresun'a ise 525 Rum göçmen getirilmiştir[14]. Bu göçmen akını bir müddet sonra XV. Kolordu'nun ikazı ile Trabzonlu ve Giresunluların gayretleriyle durdurulmuştu.

I. Dünya Harbi'nde Trabzon'da etkili olan Rum eşkıyaları, Rus işgalinin sona ermesini müteakip onlarla beraber Rusya'ya gitmişlerdi. Mütarekeden sonra ise Trabzon ve çevresindeki Rum eşkıyalarının sayısında büyük azalma olmuştur. Samsun'da faaliyette olan 40'ı mütecaviz Rum çetesi gibi Trabzon'dakilerin de gayesi tamamen siyasidir. Mustafa Kemal Paşa, Türklerden sadece Topal Osman Ağa[15]'nın çetesinin önemine dikkat çekmiştir. 1919 yılı Ağustos ayında asayişi kontrol etmek gayesiyle Trabzon'a gelen Ali Fevzi Paşa başkanlığındaki heyet de Mustafa Kemal Paşa'nın raporunu teyit ederek Rum çetelerinin daha ziyade Maçka kazası dâhilinde faaliyet gösterdiklerini tespit etmişti. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin, Topal Osman Ağa ile anlaşmasından sonra bilhassa 1920'den itibaren Trabzon ve Giresun çevresinde Rum çetelerinin faaliyetleri ortadan kalkmıştır.

---

[14] Kul, *age*, s.288.

[15] Topal Osman'ın kişiliği üzerine birçok şey söylenmiştir. Bu konuda en objektif değerlendirmeler çağdaşı belgeler ışığında verilebileceği kanaatindeyiz. Mesela "*Osman Ağa vatana hizmet ve fedakârlığıyla tanınmış olup, Giresun'da bazı bedbaht Rumların besledikleri âmâl ve gaye-i milliyeye karşı bir kuvvayı kahire idi*" denilmektedir. Osman Ağa Pontusçu Rum çetelerine karşı büyük mücadeleler vermiştir. Çete kuvvetleri halinde savaşan birliklerden, düzenli bir ordu disiplini göstermeleri muhakkak ki beklenemez. Balkan savaşından itibaren ömrü hayatı ateş ve barut kokuları arasında geçen Osman Ağa'nın faaliyetlerini de bu açıdan değerlendirmek yerinde olacaktır. Yine bir başka resmî belgede Osman Ağa için "*Umûm kanaate göre fena bir kalbe mâlik olmayıp, kabahati yalnız cahil olmasındandır*" denilmektedir (ATASE Arşivi, Kls. 2479, Ds. 70, Fh. 1 ve ATASE Arşivi, Kls. 604, Ds. 171, Fh. 36'dan naklen Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 80). Okuma-yazması olmayan Osman Ağa'nın vatansever bir kişiliğe sahip olduğu su götürmez bir gerçektir. Şüphesiz bütün icraatını ülkesi ve milletinin faydasına olduğuna inanıyordu. Ağustos 1921'de Giresun Gönüllü Alayı ile Ankara'ya vardığında kendisini karşılayan milletvekillerine hitaben yaptığı konuşmada "*Ben bu millet uğrunda bacağımı zayi ettim. Düşmanı denize dökünceye kadar, icâb ederse sedye üstünde muharebe edeceğime Alayımla birlikte yemin ediyorum*" demişti (*Vakit*, 5 Eylül 1921 No: 1342; *Anadolu Hediyesi Gazetesi*, İstanbul, 1922, no: 3). Topal osman Ağa ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz. Teoman Alpaslan, *Topal Osman Ağa*, Kum Saati Yay., İstanbul, 2007; Faik Ahmet Barutçu, *Ali Şükrü Bey ve Topal Osman Ağa: İstikbal Gazetesi Belgelerine Göre*, (Yay. Haz. Murat Yüksel), Yunus Dergisi Yay., Trabzon, 1993; Cemal Şener, *Topal Osman Olayı*, İstanbul, 1992.

Pontusçuların en büyük yanılgıları, Batılıların her durumda kendilerini destekleyeceklerini sanmaları olmuştur. Yunan donanmasının 9 Haziran 1921'de İnebolu'yu bombardıman etmesi üzerine TBMM Hükümeti, Karadeniz Bölgesi'ni harp sahası ilan etmişti. Aynı zamanda TBMM Hükümeti isyancı Rumlara karşı başka tedbirlere de başvurmuştu[16]. Alman tarihçi G. Jaeschke[17] eserinde bu hususta *"Ancak bu akıbeti bizzat kendileri hazırlamışlardı; zira onlar da pekâlâ Türk Ortodoks Kilisesine sığınarak Patrikhane'nin intihar politikasından kaçınmış olan Karamanlılar gibi akıllıca hareket edebilirlerdi"* demektedir. Maçka Rumlarının, TBMM Hükümetine müracaatları bu bakımdan akıllıca olmasına rağmen gecikmiş bir karar olarak yorumlanabilir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda ise hem Pontus isyanı son bulmuş hem de Lozan'da imzalanan Türk-Rum Ahali Mübadelesi Sözleşmesi[18] gereğince Rum bakiyeleri Yunanistan'a gittiğinden Karadeniz Bölgesi etnik olarak farklılık arz edebilecek bir yapıdan da arınmıştır. Pontusçuluk ve Ermeni hareketleri, memleketimizin içinde bulunduğu o dönemdeki bütün olumsuzluklara rağmen Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarının gayretleri ile topraklarının bütünlüğü, bağımsızlığı, haysiyet ve diğer haklarına zarar getirmeden zaferle sonuçlandırılmıştır. Böylece Doğu Karadeniz Bölgesi'nde *"Millî birlik ve bütünlük davası"*nda büyük bir zafer kazanılarak Ermeniler ve Rumlar ile bu suni davaları destekleyenler, kendi hayallerinin ve hatalarının kurbanı olmaktan kurtulamamışlardır.

Güncel Durumun Değerlendirilmesi

Fransız İhtilali'nin ardından *"Özgürlük ve Demokrasi"* kelimeleri her yere yazıldı ise de ırkçılığın, komünizmin, diktatörlüklerin, nazizmin, faşizmin ve terörizm zihniyetinin merkezi hep Avrupa coğrafyası olmuştur. Ülkemizde önce Kıbrıs, arkasından Ermeni, Süryani, Nesturi derken menüye 1990'lı yıllardan itiba-

---

[16] *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 11 Ocak 1922, No: 402; Çapa, *Pontus Meselesi*, s.83-84.

[17] Jaeschke, *age*, s.16 vd.

[18] Kemal Arı, *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç: 1923-1925*, (Yay. Haz. Ayşen Anadol), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1995, s.1; Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 86. Pontusçuluğun sonu ve nüfus mübadelesi hakkında geniş bilgi için bkz. Hikmet Öksüz, "Pontusçuluğun Sonu: Nüfus Mübadelesi", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.425-434.

ren bir de Pontus ilave edilmişti. "*19 Mayıs*" sözde Pontus soykırımının yıldönümü olarak kabul edilmektedir. Dünya üzerinde Haçlı zihniyetinin ortaya koyduğu ama tarihî gerçekliklerle hiçbir alakası olmayan bu düşünce, "*Dünyada soykırım yapan tek milletin Türkler olduğu*" safsatasından ibarettir. Fransa'nın Cezayir'de; Rusya'nın Türkistan ve Balkanlar'da; Sırp, Yunan ve Bulgarların Balkanlar'da, Amerikalı yerlilere yapılan insanlık dışı muameleler asla soykırım ve katliam olarak değerlendirilmemektedir. Buna mukabil güya Karadeniz Bölgesi'nde Rumları soykırıma maruz bıraktığımız yalanı destek bulabilmektedir. Ayrıca anlı şanlı dostumuz Yunanistan, Mustafa Kemal Atatürk'ün doğduğu evin yanı başına, üstelik Türk Kurtuluş Savaşı'nın başlangıç tarihi olarak kabul edilen 19 Mayıs'ı da yıldönümü olarak kabul ederek "*Pontus anıtı*" dikebilmektedir.

İşin başka bir ilginç tarafı da ülkemizde bu Pontus işini bilenlerin, buna kafa yoranların sayısının iki elin parmaklarını geçmemesidir. Bu konuda sokağa çıkıp sorduğunuzda bilgisi olanlar yok denecek kadar azdır. Halkımıza haklı olduğumuz Ermeni meselesini bile anlatamamışken bir de buna Pontus meselesinin eklenmesi garip olduğu kadar üzerinde ciddiyetle durulması gereken bir olaydır. Sadece hafızalarda tutulması kâfi olacak mevzu; 1821 yılında Mora Yarımadası'nda 15.000 Türk'ü hunharca katleden Yunanlıların, Kurtuluş Savaşı sırasında, Batı Anadolu'dan Sakarya'ya kadar olan coğrafyada kadın erkek, yaşlı genç, çoluk çocuk demeden yaptıkları katliam ve tecavüzleridir.

Ülkemizde uzun süredir Karadeniz Bölgesi'ne yönelik tartışmalar zaten sürmektedir. Moskova'da 100 kadar Pontus Rumu, atalarının; Türkler tarafından 1915-1923 yılları arasında topluca katledildiği iddiasıyla ortaya çıktmıştı. Bu gruba göre söz konusu dönemde yaklaşık 350.000 Pontus Rumu topluca katledilmişti. Bugünkü Türk Devleti, bu katliamı resmen tanıyarak onların torunlarından özür dilemeliydi... Hele hele AB'ye girme sevdasında olan Türkiye için bu bir ön koşul hâline getirilmeliydi. ABD'deki güçlü lobilerden bir tanesinin Rumlar olduğu göz önüne alındığında, bugüne kadar sesleri çıkmayan bu kesimin, son yıllarda Ortadoğu ve ülkemizin içinde bulunduğu 15 Temmuz sonrası genel durumdan istifade etmek için Pontus hayallerini yeniden hortlatacakları gerçeğini bizlere göstermektedir. Bu kesimin de aynen Ermeniler gibi, adım adım ilerleyecekleri ve isteklerinin birbirini

takip edeceğini söylemek mümkün görünmektedir. Yunanistan'da Pontus Anıtı dikilmesi ile Moskova'daki taleplerin birbiriyle irtibatlı olduğu, bu minval üzere de ana hedefinin çok önceden belirlendiği aşikârdır. Bütün bunların ülkemizin kurtuluşunun altın anahtarı veya adımı sayabileceğimiz 19 Mayıs'a denk gelmesi ise belki de bizi uyandırması gereken bir durum olmalıdır. Çünkü bir yandan Fransa'da yaşanan ama belli bir dönem uyutulan tasarı, diğer taraftan bugüne kadar olmayan Pontus hareketi hiç de hayra alamet değildir. Bütün bunlara ilaveten bir kısım devlet adamlarımızın ve halkımızın dıştaki gelişmeler yerine içeriye bakmaları ve ne yazık ki iç problemlerle cebelleşmeleri de kaygıyı artıran bir başka konudur.

Pontus meselesi aslına bakılırsa Fransız İhtilali'nin doğurduğu milliyetçilik akımının XIX. asır boyunca geliştirdiği fikirlerin XX. asra bir aks-i sedasıdır. Bilindiği üzere Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan Rumlar ve bununla beraber başta Yunanistan olmak üzere batılı güçler, Osmanlı'yı parçalamak, akabinde de Anadolu'da filizlenen millî mücadeleyi akamete uğratmak gayesiyle hararetli bir çalışma içersine girmişlerdi.

Rumlar, Batum'dan İnebolu'ya kadar uzanan Karadeniz sahilinde, Trabzon merkezli bir Rum-Pontus devleti kurmak hayalindeydi. Tarihî kayıtlar, Trabzon'un vatanperver Müslüman-Türk halkının bu emeli fark etmesi ile harekete geçmiş olduğunu ve bu sinsi oyunu bozmak için ilk olarak Şubat 1919'da "*Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti*"ni kurduklarını yazmaktadır[19]. Cemiyet akabinde Rum ve Ermeni tehlikesine karşı başta Erzurum olmak üzere Doğu Anadolu'da kurulmuş olan cemiyetlerle iş birliğine gitmiştir. Bu birlikte hareket etme fikri, Mustafa Kemal'in IX. Ordu Müfettişi olarak Anadolu'ya geçtiği ve akabinde toplanan Erzurum Kongresi'nden sonra daha da kuvvetlenmiştir. Mustafa Kemal daha Samsun'a çıktığı tarihte Rum çetelerinin sinsi faaliyetlerini tespit etmişti.

Yunanistan, 1916-1923 yılları arasında, Anadolu'nun Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan Ortodoks-Rum nüfusun, Türk makamlarının sistematik imha politikasının kurbanı olduğunu ve ancak Yunanistan'a sığınabilenlerin canlarını kurtardıklarını iddia

[19] Ergün Aybars, "Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, II, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İzmir, 1984, s.162-164.

etmektedir. Yunan Parlamentosu, 24 Şubat 1994 tarihinde; 19 Mayıs'ı "*Pontus, Yunanlılarının Türklerce Katlini Anma Günü*" olarak kabul etmiştir[20]. Ancak tarih, Yunan iddialarıyla çatışmakta ve çok farklı bir yönü işaret etmektedir.

Yunanlı politikacıların konuşmalarında sık sık tekrarladıkları "*Türkiye'nin kan kaybından ölmesi için, yaralarını kaşıyacağız...*" yönündeki ifadelerinin bir ürünü olan Pontus, Atina'yı bağlayan bir mesele değildir. 1922'den önce Doğu Karadeniz sahillerinde yaşayanlar, sadece Devlet-i Âliyye'de hayatlarını idame eden azınlıklardan biri olan Bizans kökenli Rumlardı. Bunlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları dâhilinde 450 yıl huzur içinde yaşamış, imparatorluğun zenginliklerinden fazlasıyla payını almış olan Hristiyanlardı. Yunanistan ile uzaktan veya yakından hiçbir kan bağları da yoktu.

Aynı zamanda Yunan emperyalizmi, Anadolu Rumlarının felaketi olmuştur. Venizelos'la başlayan "*Megalo İdea*" politikası[21], Türkiye'deki Rumları ayaklandırarak toprak talepleriyle devlete isyan ettirmiştir. Tıpkı 1820'lerde olduğu gibi Rus, İngiliz ve Fransız tahrikleriyle Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları dâhilinde bulunan değişik kökenden milletlerin Türklere karşı ayaklandırıldıkları gibi Rumlar da isyan ettirilmek istenmişti. Bu hareketin asıl gayesinin; bir Yunan Devleti kurmak değil, yabancı büyük devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayarak yer altı ve yer üstü zenginliklerini yağmalamak için tatbik sahasına koydukları politikalar olduğunu Yunanlı tarihçiler bile yazmaktadır. Göz ardı edilemeyecek bir gerçek de aradan neredeyse bir asır geçmesine rağmen Türkiye Cumhuriyeti'ni; "*Rum-Pontus Devleti*", "*Ermeni Devleti*" ve "*Kürt Devleti*" şeklinde parçalama çabası içinde bulunanların hâlen var olduğu gerçeğidir.

Önceleri basit bir folklorik öğe olan "*Pontus*" terimine, 1974 Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra, Türkiye aleyhine hasımane duyguları körüklemek gayesiyle ideolojik bir mânâ da yüklenmiştir. Yunanlı siyasiler "*Pontus fikri*"nin sömürülmesinin, Türk devletinin temelini meydana getiren politik ve kültürel ilkeleri berhava etme ça-

---

[20] Kul, *age*, s.13.

[21] Megalo İdea fikri için bkz. *Karadeniz'de Pontus Rüyası*, Trabzon Belediyesi Yay., Trabzon, 1997, s.25-26; Ali Güler, "Milli Mücadele'de Rum-Yunan Terör Örgütler", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.337 vd.; Çapa, *Pontus Meselesi*, s.50.

balarına hizmet edeceğini ve Batı Trakya'daki Türk azınlık mensuplarını kovmak veya asimile etmek için bir gerekçe teşkil edeceğini düşünmüşlerdir.

Yunan tarafının öncelikli hedefi, muhtemelen mikro milliyetçi duyguları kışkırtmak suretiyle Türkiye'nin çok kültürlü etnik yapısında istikrarsızlık ortaya çıkarmaktır. Gayenin; Türkiye'nin toprak bütünlüğünü bozmak, dolayısıyla Yunanistan'ın Megalo İdea hedefine ulaşma çabası olduğu da söylenebilir. Gerçekten de Yunan Hükümeti, Türklerin yoğun olarak yaşadığı Batı Trakya'nın demografik yapısını değiştirme çabası içerisinde, eski Sovyetler Birliği topraklarından göç eden 120.000 Pontuslu Rum'u Batı Trakya'ya yerleştirmiştir. Yunanca'yı bile bilmeyen bu göçmenlere; Yunanlıların, Türkleri bölgeden uzaklaştırma planı doğrultusunda Batı Trakya'ya yerleştirilmelerini kabullensinler diye zoraki bir "*Pontus kimliği*" enjekte edilmektedir.

Pontus meselesinin ortaya çıkışı, gelişmesi, sonu ile bölgedeki Rumların menşei, genel nüfustaki oranları, sosyoekonomik durumları ve Yunan Megalo İdeası'na nasıl bulaştıklarına dair geniş çaplı çalışmalar geçmişte yapılmış, günümüzde de yapılmaktadır.[22] Bununla birlikte Kurtuluş Savaşı sonrasında Pontus

---

[22] Pontus meselesi hakkında geniş bilgi için bkz.; Fatma Acun, "Tarih Boyunca Pontus", *Millî Mücadelede Giresun Sempozyumu (6-7 Mart 1999)*, Giresun Belediyesi Yay., İstanbul, 1999, s.19-34; Hayati Aktaş, "Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Pontus Devleti Kurma Çabaları ve Bu Amaçla Hazırlanan Propaganda Kitapları", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.275-293; Gülbadi Alan, "Anadolu'daki Yabancı Okullar ve Pontusçuluk", *Başlangıcından Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.175-198; Haşim Albayrak, *Tarih Boyunca Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, Babıali Kitaplığı Yay., İstanbul, 2003; Mustafa Balcıoğlu, *İki İsyan: Koçgiri, Pontus, Bir Paşa: Nurettin Paşa*, Babil Yay., Ankara, 2003; Süleyman Beyoğlu, "Giresun'da Pontusçu Faaliyetler ve Topal Osman Ağa", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.365-385; Bilgin, agm, s.29-73; Mehmet Bilgin, *Karadeniz'de Post Modern Pontusçuluk*, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul, 2007; *Black Book: The Tragedy of Pontus (1914-1922)*, (Yay. Haz. Central Council of Pontus), Atina, 1922; Salim Cöhçe, "Günümüzde Doğu Karadeniz'de Pontusçuluk Faaliyetleri", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.437-482; Mesut Çapa, "Giresun Mutasarrıfının Pontus Meselesiyle İlgili Bir Raporu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 29, Temmuz 1987, s.54-58; Mesut Çapa, *Milli Mücadele Döneminde Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, Trabzon, 1998; Mesut Çapa, *Pontus Meselesi*, Serander Yay., Trabzon, 2001; Mesut Çapa, *Pontus Meselesi, Trabzon ve Giresun'da Millî Mücadele*, TKAE Yay., Ankara, 1993; Ali Güler, "Milli Mücadele'de Rum-Yunan

hayalinin aslında son bulmadığını, aksine içten içe günümüze kadar devam ettirildiğini, gelinen noktada sadece takip edilen yöntemde farklılıklar olduğunu net bir şekilde görmek gerekmektedir.

Sonuç

Ülke olarak sözde Ermeni soykırımı konusundaki problemlerimizi çözememişken, PKK terörü ve nihayetinde 15 Temmuz darbe girişimi sonrası oluşan kaos ortamında düzlüğe henüz çıkamamışken bir de sözde Pontus soykırımı iddiaları ve dış destekli Pontusçuluk faaliyetleriyle uğraşmak durumundayız. Ermeni soykırımı konusunda yıllardan beri verdiğimiz mücadeleyle son derece değerli birikimlerimizin olduğu bir gerçektir. Bu minval üzere tarihten ve yaşanmış olaylardan alınan dersler ve yapılacak olan sistemli çalışmalarla bu problemin de altından kalkabilecek güç ve kudrete sahip olduğumuz bir gerçektir.

Aslına bakılırsa Pontus denilen bu mesele, diğerleri gibi bağımsız Türk devletinin var olması, bayrağının inmemesi meselesidir. Türkiye'de Pontus diye bir bölge ve orada yaşayan Pontuslu diye bir halk da yoktur. Buna karşılık Yunanlı ve Rumların bu isimleri kullanarak sürekli canlı tutmaya çalıştıkları bir millî hedef ve hayalleri vardır. Venizelos gemisine 1996'da gösterilen

---

Terör Örgütleri", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.335-364; *Karadeniz'de Pontus Rüyası*, Trabzon Belediyesi Yay., Trabzon, 1997; Yılmaz Kurt, "TBMM Tarafından Hazırlanan Pontus Meselesi Adlı Kitabın Tanıtımı", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.297-306; Hüseyin Mümtaz, *Karadeniz'in Kitabı Pontus Masalı*, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul, 2004; Mehmet Okur, "Fener Patrikhanesi ve Metropoliterin Pontusçuluk Faaliyetleri", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.249-274; Hikmet Öksüz, "Pontusçuluğun Sonu: Nüfus Mübadelesi", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.425-434; Hikmet Öksüz-Hayati Aktaş, "Pontus Meselesi'nin Tarihsel Arka Planı ve İngiliz-Amerikan Belgelerine Yansıması", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.307-334; *Pontus Meselesi*, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara, 1338; *Pontus Meselesi*, (Yay. Haz. Yılmaz Kurt), TBMM Yay., Ankara, 1995; Selçuk Ural, "Mütareke Dönemi'nde Pontus Hareketi'nin Doğuşuna Yönelik Faaliyetler", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.226-227; Nuri Yazıcı, *Milli Mücadelede Canik Sancağında Pontusçu Faaliyetler (1918-1922)*, Çizgi Kitabevi, Ankara, 1989; Stefanos Yerasimos, "Pontus Meselesi, 1912-1923", *Toplum ve Bilim*, 43-44, 1988-1989, s.33-76.

tepkiye[23] karşı çıkan taraflar da olmuştur. Pontus karşıtlarını bunlar "*Hadi canım siz de. Bir bardak suda fırtına koparıyorsunuz, olayı gereğinden fazla büyütüyorsunuz, paranoya görüyorsunuz*" diye suçlamaktan da geri kalmamışlardır.

Sırada azınlıklara sağlanan anadilde eğitim hakkının safsatalarında olduğu gibi Pontusça TV yayınlarının, kurslarının ve Grek Alfabesinin bulunduğunu söylersek herhâlde hayalperest olduğumuz söylenemez. Son derece masum, insancıl, kültürel ve ekonomik olduğu için insanlara kabul edilebilir gelen "*Turizm*" maskeli Pontus melanetinin günümüzde hem Yunanistan'da hem ülkemizde hem de dünya kamuoyu önünde halen varlığını sürdürdüğünü söylemek abartı olmayacaktır. Yapılan faaliyetler takip ve tetkik edildiğinde Pontus konusunda hummalı bir çalışmanın var olduğunu görmek mümkündür.

Yunanistan'ın, 15 Temmuz malum darbe girişimi sonrası günlerde Pontus Soykırım masalını Amerika, Fransa, İngiltere ve İtalya'da gündeme getirerek Türkiye aleyhine propaganda malzemesi olarak kullanmaya başladığı müşahade edilmektedir. Bugün NATO Müttefiklerimiz olan ve yukarıda isimlerini saydığımız ülkelerin 1917'de Yunanistan ile Türk Devletini parçalayarak, üzerinde bir Rum Cumhuriyeti kurmak için nasıl bir ortaklık kurmuş oldukları da hatırdan çıkarılmamalıdır.

Suni bir mesele olarak ortaya çıkarılan Pontus ile ortaya konulanların aslında gerçekle hiçbir alakasının olmadığı da bilinen bir gerçektrir. Bununla birlikte M.Ö. 298-63 yılları arasında yaşayan Pontus Devleti'nin, Grekçe kullanmak dışında Yunanistan ile bir ilgisinin olmadığı; Yunanlıların, Karadeniz de dâhil olmak üzere kurdukları koloni şehirlerine "vatan" gözüyle değil "*sömürge*" olarak baktıklarını; M.S. 1207-1461 yılları arasında hüküm süren Trabzon-Rum Devleti'nin de Yunanistan ile bir ilgisinin olmadığını; Karadeniz Bölgesi'nin hem Pontus Krallığı hem de Trabzon-Rum İmparatorluğu'ndan daha uzun bir süre Türk hâkimiyetinde olduğunu; bölgenin Kurtuluş Savaşı ile birlikte ülke bütünlüğünü sağlayan ve bunu bütün dünyaya kanıtlayan Türkiye Cumhuriyeti'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu; Yunanistan'ın "*Pontus*" gibi, olmayacak hayallerin peşinden koşmasının "dünya barışı" için son derece tehlikeli olduğunu; şayet bu nevi politika-

[23] Tetik, agm, s.211-224

ların peşinden koşulacaksa Yunanistan'ın, tarihsel Makedonya'nın sınırları içerisinde bulunan Selanik şehrini, öncelikle Makedonya'ya vermesi gerektiğini; son olarak da Yunanistan, bu yayılmacı tutumundan vazgeçmediği sürece yanlış ve tehlikeli bir politikanın bütün sorumluluğunu tüm dünyaya karşı açıklamak ve muhtemel sonuçlarına katlanmak zorunda olduğunu; Türkiye Cumhuriyetinin komşularıyla ve bütün dünya ülkeleriyle barış ve kardeşlik içerisinde uygarlık ve esenlik dolu münasebetler kurma çabasında olduğunu, dahası bu düşünce ile de hiçbir ülkenin toprağında gözünün olmadığının başka ülkelere de verecek bir karış toprağı bulunmadığını herkesin anlaması gerekir.

Bu bağlamda bölge halkımızın her daim uyanık olması gerektiğini, faaliyetlerinden şüphelendikleri turist veya başka amaçlarla bölgeye gelen ziyaretçileri zaman kaybetmeden kolluk kuvvetlerine bildirmeleri gerekliliği kaçınılmazdır. Yunanistan'da okumak üzere burslar verilerek gönderilen gençlerimizle ilgilenilmesi, ne gibi faaliyetlerde bulunduklarının araştırılması da ayrıca önem arz etmektedir. Yunanistan'da okutulan öğrencilere gerekirse diploma denkliği verilmemesi ve bu suretle Yunanistan'a giden gençlerimizin kirli emellerle donatılmaması sağlanmalıdır. Karşılıklı kültürel faaliyetler adı altında düzenlenen faaliyetler takip edilmeli, Yunan istihbarat elemanlarının Karadeniz bölgesinde faaliyet göstermeleri ivedilikle men edilmelidir. Daha zorlu bir döneme girildiği ve Cumhuriyetimizin 100. yılında Sevr anlaşmasını yürürlüğe koymanın hayalini yaşayanlara bölge halkı, kolluk kuvvetleri ve devlet erkanı ile toplu hareket ederek gereken cevabı vermelidir. Pontus konusunda bölge halkını bilinçlendirecek bilimsel ve kültürel faaliyetler ivedilikle bir program dahilinde zaman kaybetmeden yerine getirilmelidir.

Kaynaklar

ACUN, Fatma, "Tarih Boyunca Pontus", *Millî Mücadelede Giresun Sempozyumu (6-7 Mart 1999)*, Giresun Belediyesi Yay., İstanbul, 1999, s.19-34.

AKTAŞ, Hayati, "Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Pontus Devleti Kurma Çaları ve Bu Amaçla Hazırlanan Propaganda Kitapları", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.275-293.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, Ankara, 1988.

ALAN, Gülbadi, "Anadolu'daki Yabancı Okullar ve Pontusçuluk", *Başlangıcından Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.175-198.

ALBAYRAK, Haşim, *Tarih Boyunca Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, Babıali Kitaplığı Yay., İstanbul, 2003.

ALPASLAN, Teoman, *Topal Osman Ağa*, Kum Saati Yay., İstanbul, 2007.

Anadolu Hediyesi Gazetesi, İstanbul, 1922, no: 3.

ARI, Kemal, *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç: 1923-1925*, (Yay. Haz. Ayşen Anadol), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1995.

ATALAY, Bülent, *Fener Rum Patrihanesi'nin Siyasal Faaliyetleri (1908-1923)*, İstanbul, 2001.

_____, "Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, II, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İzmir, 1984, s.162-164.

BALCIOĞLU, Mustafa, *İki İsyan: Koçgiri, Pontus, Bir Paşa: Nurettin Paşa*, Babil Yay. Ankara, 2003.

BARUTÇU, Faik Ahmet, *Ali Şükrü Bey ve Topal Osman Ağa: İstikbal Gazetesi Belgelerine Göre*, (Yay. Haz. Murat Yüksel), Yunus Dergisi Yay., Trabzon, 1993.

BAYAR, Celal, *Ben de Yazdım: Milli Mücadele'ye Giriş*, V, Baha Mat., İstanbul, 1967.

BEYOĞLU, Süleyman, "Giresun'da Pontusçu Faaliyetler ve Topla Osman Ağa", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.365-385.

BİLGİN, Mehmet, "Pontus Meselesine Tarihsel Bakış", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay. Trabzon, 2007, s.29-73.

_____, *Karadeniz'de Post Modern Pontusçuluk*, Doğu Kütüphanesi Yay. İstanbul, 2007.

Black Book: The Tragedy of Pontus (1914-1922), (Yay. Haz. Central Council of Pontus), Atina, 1922.

BOSTAN, M. Hanefi, "Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Yaşayanların Türk Olduğuna Dair Bir Muhtırası", *Milli Mücadelede Giresun Sempozyumu (6-7 Mart 1999), Bildiriler*, Giresun Belediyesi Yay., İstanbul, 1999, s.35-55.

CÖHÇE, Salim, "Günümüzde Doğu Karadeniz'de Pontusçuluk Faaliyetleri", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.437-482.

ÇAPA, Mesut, "Giresun Mutasarrıfının Pontus Meselesiyle İlgili Bir Raporu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 29, Temmuz 1987, s.54-58.

_____, *Milli Mücadele Döneminde Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, Trabzon, 1998.

_____, *Pontus Meselesi*, Serander Yay., Trabzon, 2001.

_____, *Pontus Meselesi, Trabzon ve Giresun'da Millî Mücadele*, TKAE Yay., Ankara, 1993.

DURSUNOĞLU, Cevad, *Milli Mücadelede Erzurum*, Ankara, 1946.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip, *Millî Mücadele Başlarken*, II, Ankara, 1965.

GÜLER, Ali, "Milli Mücadele'de Rum-Yunan Terör Örgütler", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 11 Ocak 1922, No: 402.

http://www.turkishtalk.info/BIR_PONTUS_MASALI_DU2Y.html/14.07.2017.

İNCEDAYI, C. Kerim, *Türk İstiklal Mücadelesi Konferansları*, İstanbul, 1927.

JAESCHKE, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara, 1986.

KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yay., İstanbul, 1960.

Karadeniz'de Pontus Rüyası, Trabzon Belediyesi Yay., Trabzon, 1997.

KITSIKIS, Dimitri, *Yunan Propagandası*, (Trc. Hakkı Devrim), Kaynak Kitaplar Yay., İstanbul, 1974.

KUL, Ömer, *Şu Pontus Dedikleri*, Togan Yay., İstanbul, Eylül 2008.

KURAT, Yuluğ Tekin, *Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1976.

KURT, Yılmaz, "TBMM Tarafından Hazırlanan Pontus Meselesi Adlı Kitabın Tanıtımı", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon 2007, s. 297-306.

KUTAY, Cemal, *Mütareke'de Pontus Suikastı*, İstanbul, 1956.

MÜMTAZ, Hüseyin, *Karadeniz'in Kitabı Pontus Masalı*, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul, 2004.

OKUR, Mehmet, "Fener Patrikhanesi ve Metropoliterin Pontusçuluk Faaliyetleri", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.249-274.

ÖKSÜZ, Hikmet, "Pontusçuluğun Sonu: Nüfus Mübadelesi", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.425-434.

ÖKSÜZ, Hikmet-Aktaş, Hayati, "Pontus meselesi'nin Tarihsel Arka Planı ve İngiliz-Amerikan Belgelerine Yansıması", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.307-334.

ÖZEL, Sabahattin, *Milli Mücadelede Trabzon*, Ankara, 1991.

Pontus Meselesi, (Yay. Haz. Yılmaz Kurt), TBMM Yay., Ankara, 1995.

Pontus Meselesi, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara, 1338.

SALIŞIK, Selahattin, *Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri ve Etnik-i Eterya*, Kitapçlık Ticaret Yay., İstanbul, 1968.

ŞENER, Cemal, *Topal Osman Olayı*, İstanbul, 1992.

TETİK, Ahmet, "Çeteler, Venizelos ve Patrikhane", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.211-224.

TEZCAN, Mehmet, "Pontos Krallığı (M.Ö.II-M.S.IV.Yüzyıl)", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.77-108.

Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara, 1985.

URAL, Selçuk, "Mütareke Dönemi'nde Pontus Hareketi'nin Doğuşuna Yönelik Faaliyetler", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.226-227.

Vakit, 5 Eylül 1921, No: 1342.

YAZICI, Nuri, *Milli Mücadelede Canik Sancağında Pontusçu Faaliyetler (1918-1922)*, Çizgi Kitabevi, Ankara, 1989.

YERASİMOS, Stefanos, "Pontus Meselesi, 1912-1923", *Toplum ve Bilim*, 43-44, 1988-1989, s.33-76.